

הרב יהודה הלוי עמיחי

החגז ביום טוב

החגז¹ הוא מכשיר שמורכב על מערכת הגז (הביתית) וביום טוב מותחים קפיץ לזמן שקובעים מראש, על ידי כך אפשר להדליק את האש ולאחר זמן נכבית האש מאליה. בפנינו שני דיונים, האחד - הפעלת השעון. השני - כבוי האש. לעניין הפעלת שעון המותאם לזמן מסוים האם הדבר מותר מדין בונה וסותר או מתקן מנא.

א. מתקן כלי בשבת

השו"ע (סי' שלח סעי' ג) כתב:

זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקולות מותר לערכו ולהכינו מבעוד יום כדי שילך כל השבת.

משמע שכל ההיתר הוא מבעוד יום אבל בשבת עצמה אסור, המ"ב (ס"ק טו) כתב: ולהכינו מבעוד יום - אבל בשבת לא מבעיא דאם עמד דאסור להכינו שילך ואפילו רק בנענוע חוט הברזל שמתנענע. ויש בזה איסור תורה לכמה פוסקים דהוי בכלל תקון מנא, אלא אפילו בעודו הולך אסור ג"כ למשוך המשקולת שלא יפסוק הלוכו.

החיי אדם (כלל מ"ד אות י"ט) הביא ראיה לדין זה מדברי הגמ' (עירובין קג ע"א):
בן לוי שנפסקה לו נימא בכנור - קושרה, רבי שמעון אומר: עונבה. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף היא אינה משמעת את הקול, אלא משלשל

1. בואו נחזיק טובה לרב ישראל רוזן העומד בראש מכון צומת על המצאת החגז ועל הפצת התודעה לשימוש בו למנוע תקלה מישראל עם קדושים.

מלמטה וכוך מלמעלה, או משלשל מלמעלה וכוך מלמטה.

רש"י הסביר את הברייטא שהמתקן את הנימא על ידי החזרתו של הזוג לשימוש עובר משום אב מלאכה של מתקן כלי כהלכתו, והדבר אסור מדאורייתא. נראה א"כ לכאורה שגם שעון שעמד מלכת שמותחים בשבת את הקפיץ כדי להחזירו לפעולה עובר על איסור תורה.

מכאן למד החיי אדם שכל מי שמפעיל שעון שעמד הרי זה עובר על איסור, ודעת תורה (סי' שלח סעי' ג ד"ה ואם כבר) הוסיף שאפילו אמירה לעכו"ם שיפעיל את השעון אין להתיר, מכיון שלא התירו אמירה לעכו"ם באיסורי תורה.

יש לדחות את הראיה מהנימא שבכינור, מכיוון שהדיון בגמרא היה בנימא שנקרעה והיא מקולקלת לגמרי ואי אפשר לנגן בה על כן יש בה איסור "מתקן כלי", אבל בשעון הכלי מוכן ויכול לעבוד אלא שצריך למתוח את הקפיץ ואין בו איסור של "מתקן מנא" ועיין שכבר העיר על דברי הדעת תורה נכדו הרב שלום שבדרון זצ"ל (הערה על הספר), וכן הביא בספר תהילה לדוד (סי' שלח אות ו).

בחזו"א (או"ח סי' נ ס"ק ט ד"ה כתב) הוסיף דבנימא החוט נשאר קשור לעולם ועל-כן יש בזה מדין מתקן מנא אבל בשעון הרי עומד לחזור וחוזר חלילה, ועל כן אין בכך "מתקן מנא".

ואולי יש לדמות את המחלוקת לעניין השעון כמחלוקת לעניין שטיפת כלים בשבת שלדעת רש"י (ורוב הראשונים) בגמרא (שבת קיח ע"א) הדחת הכלים בשבת אסורה מדין הכנה מקודש לחול, אולם מדברי הרמב"ם (הל' שבת פכ"ג ה"ז) נראה שהדחת כלים אסורה מדין תיקון כלי, ועיין שגם המאירי (שבת קיח ע"א) הסכים לכך שטיפת הכלים היא תיקון כלי. ברור שבכלים אלו אין דבר שבור אלא חוסר אפשרות שימוש בגלל לכלוך היורד בשטיפה, ובכו"א נחלקו האם יש בכך משום מתקן מנא. ונראה שלשיטה שיש בהדחת כלים מתקן כלי גם במתיחת השעון יש מתקן כלי, שבכך מכשיר אותו לשימוש, לעומת זאת לשיטות שבהדחת כלים אין תיקון כלי, גם בשעון אין כל תיקון כלי, אלא אפשרות של שימוש בחפץ.

לגבי הדחת הכלים אנו נוקטים שהאיסור הוא משום הכנה ולא משום תיקון כלי, וכן לעניין מתיחת השעון נראה שאין להחשיבו כמתקן כלי.

ב. שעון כמיטה של פרקים

כתבו האחרונים (שו"ת פנים מאירות ח"ב סי' קכג, תהילה לדוד סי' שלח אות ו) שיש לדמות את השעון לדין מיטה של פרקים שאין בה משום בונה, וכפי שפסק השו"ע (סי' שי"ג סעי' ו):

מיטה של פרקים אסור להחזירה ולהדקה, ואם תקע חייב חטאת, ואם היא דרכה להיות רפויה מותר לכתחילה ובלבד שלא יהדק. וכוס של פרקים מותר לפרקו ולהחזירו בשבת, ויש מי שאומר שדין הכוס כדין המטה.

וכן נפסק לעניין כסא של עור (סי' שטו סעי' ה):
כסא של פרקים, וכשרוצים לישב עליו פותחים אותו והעור נפתח, וכשמסירים אותו סוגרים אותו והעור נכפל מותר לפתחו לכתחילה בשבת.
לפי דוגמאות אלו השעון הוא כמטה של פרקים וככוס של פרקים שאם אין בו איסור של תוקע מותר להתקינו בשבת.

ג. שעון לזמן

השו"ע פסק (סי' שיד) שאין בניין וסתירה בכלים. אולם הטור הביא שההיתר הוא רק בדבר שאיננו בניין ממש, אבל בכלי שלם אין להתיר, ועל כן אין לפתוח כלי שלם, והגר"א הביא שם שאסור לשבור רק כשנשאר כלי שלם ואז יש משום מכה בפטיש. לפי הגר"א ברור שהשבירה צריכה להיות בדבר שנשאר להיות כלי, אבל אם לא שובר לעשות כלי שלם ברור שאין בו סתירה. ועל פי זה כל פעולה של זמן שיש לו תפקיד בזמן אי אפשר להגדירו כבניין ממש, אלא זה יותר דומה לשברי כלים, ולכן הדבר מותר. ועל כן בעריכת שעון לזמן מסויים אין כאן מושג של יצירה חדשה, שהרי הוא הפעיל את הקפיץ רק לשעות מסוימות, ואין זה בניין גמור, ונראה שזאת סברת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (שמירת שבת פרק טז אות לט) לחלק בין שעון עצר לבין שעון רגיל, שבשעון רגיל המתיחה היא ללא הגבלת זמן ולכן אפשר להגדירו כבניין גמור, אבל בשעון עצר או משחקי ילדים אין זה אלא לצורך שמוש מסויים ובכך תם תפקידו, ואין להגדירו כבניין גמור.

נראה שגם החזו"א (סי' נ ס"ק ט ד"ה כתב הח"א) שכתב שכל דבר שעל ידי עריכתו יש בכך כוח חדש שינועו כולם, והעמדתו על תכונה זו הרי זה בונה או מכה בפטיש, היינו כאשר גורם לדבר חדש לפעול. לעומת זאת בחגז מתיחת הקפיץ אינה מיועדת לצורך הפעלת החגז אלא דווקא להפסקת פעולתו, ולכן אין בכך בניין. העולה שמתחת הקפיץ של החגז מותרת ביום טוב.
עלינו לדון כעת בעצם הכיבוי של האש.

ד. כיבוי ביום טוב

הגמרא (ביצה כב ע"א) אומרת: "אמר רב, קינבא שרי".

רש"י ביאר את היתרו של רב:

קנבא - למחוט ראש הפתילה שנעשה פחם, שקורין מוקי"ר (למחוט, לנקות

פחם מפתילה) בלעז.

הראשונים (תוספות, ריטב"א ועוד) הקשו על הסבר זה הרי הגמרא (ביצה לב ע"ב) אומרת שחומטין את הנר, ומדוע כפילות הלכתית. התוספות הסבירו שיש חמיטת פחם בשעת בעירה ויש חמיטה של הפתילה לאחר הכיבוי לפני הדלקה הבאה, ובשאלה זו רב התיר.

הרי"ף גורס "קנסא שרי" שפירושו כגון אבוקה שהיא עשויה מחתיכות עצים קטנים אם נוטל ביום טוב מהעצים שלא אחזה בהן האש הרי זה מותר. אמנם להסתפק מהשמן שבנר אסור שבזה מקרב כיבוי (כמבואר בגמ' כב ע"א) אולם להסיר את עץ שלא נדלק מותר, וכן כתב הרמב"ם (הל' יום טוב פ"ד ה"ג):

אגודה של עצים שהודלקה במדורה, כל עץ שלא אחזה בו האש מותר לשמטו ואינו דומה למסיר שמן מן הנר.

את האיסור לקחת מהשמן שבנר, הסבירו תוספות (ביצה כב ע"א ד"ה והמסתפק):

והמסתפק ממנו חייב משום מכבה - אינו רצונו לומר מפני שממהר כבוי דלא הוי אלא גרם כבוי וגרם כבוי ביום טוב שרי אע"פ שממהר כבוייה ובשבת נמי אינו חייב.

אלא היינו טעמא הואיל דבאותה שעה שהוא מסתפק ממנה מכבה קצת ומכסה אורו דלא יכול לאנהורי כולי האי כי איכא שמן מועט בנר ולכך נראה ככבוי.

ומכאן יש להתיר קנדיל"א של שעה גדולה לחתוך למטה ממנה כיון דבשעה שחותך אותה אינו מכחיש מאור שלה כלל אע"ג שהוא גורם לגרום כבוייה שרי

לפי דברי התוספות ממחר כיבוי לא נאסר כלל, אלא אם כן הוא מחשיך וממעט

מהאור עצמו.

הרא"ש (פ"ב סי' יז) חולק על התוספות שסובר שממהר כיבוי מותר, וראיתו מדברי הגמ' (שבת כט ע"ב) לגבי שפופרת שמן שעל הנר ומטפטף שמן מהשפופרת לנר, והגמרא אמרה שאסור ליטול שמן מהשפופרת, מכאן אנו רואים שגם ממחר כיבוי אסור, שהרי בנטילת השמן מהשפופרת לא יחלש ויכהה האור שבנר. מכוח שאלה זו כתב הרא"ש:

הלכך נראה לי טעמא דמסתפק מן הנר משום שממהר כיבוי. ואף רבנן דרבי יוסי מודו בהאי גרם כיבוי דחייב. דעד כאן לא פליגי התם אלא משום דאינו נוגע בדבר הדולק אלא עושה דבר חוצה לו הגורם את הכיבוי כשתגיע שמה הדליקה. אבל הכא השמן והפתילה שתיהן גורמים את הדליקה והממעט מאחד מהן וממהר את הכיבוי חייב, והיינו טעמא דנותן שמן בנר משום דמאריך בהבערתו. דאילו לא נתן שמן בנר היה כבה כשיכלה השמן שבנר. ומה שהוא דולק מכאן ואילך הוי כאילו הוא הדליקו. וכן לענין כיבוי נמי ממהר הכיבוי על ידי שנסתפק מן הנר הוי כאילו כבה הוא. ואין ליטול פתילה דולקת מנר זה וליתן בנר אחר דמיד שסלקה מן הנר הוי ליה מכבה ומה הועיל אם חזר והדליק.

מדברי הרא"ש נראה שלא התירו גרם כיבוי אלא כשאינו נוגע בדבר הדולק, כגון על ידי הנחת קנקנים שיבקעו בשעת החום, ועל ידי כך יכבה הנר, אבל כל נגיעה בדבר הדולק אסורה. נראה שאיסורו הוא משום שנראה כמכבה או מבעיר. על פי זה נראה שלדעת הרא"ש אסור לחתוך את הנר. וכן כתב האור זרוע (הגהות אשר"י) שאין לחתוך את הנר שזה נראה כמכבה את הנר.

התוספות יסבירו את המשנה האוסרת ליטול מהשפופרת שמא יבוא להסתפק מהשמן, אין הכוונה שיקח מעט מהשמן אלא יסתפק מהשמן שבשפופרת ויקח הכל ובכך יבוא לידי מכבה, מכיוון שהשפופרת איננה חלק מהנר יחשוב שמא אפשר לקחת את השמן ויבוא לידי כיבוי מיד, אבל בנר לדעת התוספות אפשר לחתוך מתחתיתו שהרי בודאי לא יכבה מיד, ואדרבא מכיוון שהכל בנר אחד הוא רואה ולא ירצה לכבות את הנר, ועל כן התירו לו לחתוך את הנר (לדעת התוספות), אבל לדעת הרא"ש אין לגעת בנר עצמו ולא התירו אלא גרמא בכלי אחר (עיין תפארת שמואל אות ו). נראה שנחלקו הראשונים בשאלת חיתוך הנר, כאשר לדעת התוס' מותר לחתוך נר של שעווה וכן הביא הריטב"א בשם הרמב"ן שהתיר¹, אולם הריטב"א עצמו (בשטמ"ק) כתב שאין להתיר לחתוך את הנר, וכן הביא מחלוקת זו המאירי ונקט שאין לחתוך את הנר עצמו.

2. יש להעיר שבדברי הרמב"ן אפשר ללמוד שהוא מסכים עם דעת הרא"ש שאין לקחת מהנר, אלא שנחלקו האם נר של חלב הוא דבר אחד או לא.

העולה לנו מדברי הראשונים:

- א. לכולי עלמא אסור לקחת שמן מהנר.
- ב. לכולי עלמא מותר להוציא ענף שלא התלקח עדיין. (אמנם רש"י לא הסביר כן בקינסא, אבל לא נראה שחולק לדינא).
- ג. נחלקו הראשונים האם מותר חיתוך הנר עצמו.

ה. להלכה

השו"ע (סי' תקי"ד סעי' ג) כתב:

נר של שעה שרוצה להדליקו ביו"ט וחס עליו שלא ישרף כולו, יכול ליתן סביבו קודם שידליקנו דבר המונע מלישרף, בענין שיכבה כשיגיע שם. הגה: ויש מתירין לחתוך נר של שעה באור, דהיינו שמדליקים גם למטה כדי לקצרה, וכן נוהגין.

למדנו שמחלוקת השו"ע והרמ"א היא מחלוקת הרא"ש והתוס', כאשר לדעת השו"ע (רא"ש) אסור לחתוך את הנר, ולא התירו אלא להכניס בקרקע, ואילו לדעת הרמ"א שהוא כדעת התוספות מותר אפילו לחתוך את הנר עצמו.

השו"ע התיר להניח את הנר בחול כדי שכשיגיע הנר לשם יכבה, אולם התנה זאת בתנאי שיעשה זאת קודם שידליקנו, דברי השו"ע מבוססים על דבריו בב"י שמדייק בלשון הטור שאיירי בנר קודם הדלקתו אבל אחר שהדליקו אסור ליתן חול סביבו. המג"א (ס"ק ז) העיר על דברי השו"ע, שהרי הרא"ש סובר שאסור לגעת בנר עצמו אבל לגבי הכנסה בחול שאין זה פעולה המקצרת את הנר צריך להיות מותר אפילו שכבר הנר דולק, כדין כל גרם כיבוי המותר. ועיין באר היטב (ס"ק ז) שכתב: ולכן יש ליזהר אותם שיש להם צווענגיל (צבת) שאין הנר דולק אלא עד שיגיע לצבת שלא ליתן בתוכו ביו"ט אם לא קודם שמדליקין (מהרי"ל).

אבל המג"א כתב דהרא"ש כתב דאף על גב דגרם כיבוי שרי היינו כשאין נוגע בדבר הדולק אלא בגרם דבר החוצה (החיצוני) לנר, דהיינו כמו שכתב כאן שמניח סביבו דבר המעכב ההבערה אבל לא ימעט ההבערה במה שיקח מגופו שום חלק כגון השמן והפתילה ששניהן גורמין הדליקה והממעט מאחד מהם ממהר את הכיבוי. לכן נראה לי (מג"א) דלא אסר הרא"ש אלא ליקח מגוף דבר הדולק אבל כשנותן דבר חוצה לה שרי, וכן משמע מלשון הטור שלא כתב תיבת קודם שידליקה משמע אפילו אחר שהדליקה שרי.

מחלוקת אחרונים זאת האם מותר לתת את הנר בחול לאחר שהדליקה, תבואר שלדעת הב"י והמהרי"ל בשעה שהניח את הנר בחול הרי זה כחותך את הנר, ומכיוון שהרא"ש אסר לחתוך ממילא גם אסר ליתן בחול, ומה שמותר לפי הרא"ש היינו בקנקנים אחרים שלאחר שישברו יכבו את הנר, אבל כל פעולה הגורמת ישירות לכבוי הנר הזה היא אסורה, ואילו לפי המג"א רק מיעוט בנר עצמו הוא האוסר לאחר הדלקה, אבל נתינה בחול שאיננו ממעט בשמן הותר. מחלוקתם היא בדין מראית עין של כיבוי, כאשר לדעת הב"י והמהרי"ל הטמנה בחול או להניח צבת היא פעולה בנר עצמו ואסורה ואילו לדעת המג"א אין זה חיתוך הנר אלא פעולה חיצונית ומותרת. ברור שדברי המג"א קצת קשים.

ו. סיכום

בשעון גז יש לדמותו לחול המכבה את הנר בשעה שמגיע זמנו. על כן לדעת הרמ"א אין כל בעיה לכוון את השעון אפילו כאשר הגז עובד שהרי לדעת התוספות אפשר אפילו לחתוך את הנר, וא"כ כאן זה גרמא בחיתוך הנר והדבר מותר. לדעת השו"ע (רא"ש) האוסר לחתוך את הנר נראה שאפשר לכוון את השעון רק לפני הדלקת הגז ואילו לפי דעת המג"א (בדעת הרא"ש והטור) התירו זאת אפילו לאחר שהדליקו את האש כיוון שאין זה כחיתוך הנר.

אלא שיש לעיין שמא גם לדעת השו"ע והמהרי"ל בגז אין כאן חיתוך של הנר, מכיוון שאין כאן ממשות של דבר הנראה כגורם כבוי, מכיוון שהדיון הוא רק על גז ואויר, ושמא בנידון כזה שאין נראה ככבוי הנר, במקרה זה אפשר להקל וגם לדעת השו"ע להתיר לכוון את השעון לאחר הדלקת הנר. בכל אופן נראה שלכתחילה יש לכוון את השעון לפני הדלקת הגז לדעת השו"ע, ולרמ"א מותר אפילו לאחר הדלקת הגז.

